

Η ΑΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Υ Π Ο

ΚΩΝΣΤ. ΑΜΑΝΤΟΥ

Ἡ πτώσις τοῦ Βυζαντίου, αὐτὴ ἡ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἦτο μοιραία μετὰ τοὺς ὑπερχιλιετείς ἀγῶνας ποὺ διεξήγαγε κατὰ τῶν Ἀσιατῶν βαρβάρων. Ἐπὶ χίλια χρόνια καὶ πλέον τὸ Βυζάντιον διεξάγει ἀγῶνας φοβεροὺς κατὰ τῶν Περσῶν, τῶν Ἀράβων καὶ τῶν Τούρκων ποὺ προσέβαλαν κατὰ συνέχειαν τὰς ἀσιατικὰς ἐπαρχίας του, ἀλλὰ καὶ κατὰ διαφόρων οὐννικῶν καὶ τουρκικῶν λαῶν, Βουλγάρων καὶ ἄλλων ποὺ προσέβαλαν τὰς βορείους ἐπαρχίας τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως. Διὰ τῶν ἀγῶνων αὐτῶν ἔσωσεν ὄχι ἅπαξ τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τῆς καταστροφῆς.

Ἐν τούτοις ἡ Εὐρώπη συνετέλεσεν ὄχι ὀλίγον εἰς τὴν κατάπτωσιν τοῦ Βυζαντίου. Οἱ Ἴταλοι (Βενετοὶ) καὶ Γερμανοὶ (Νορμανδοὶ) ἠνάγκαζαν τὸ Βυζάντιον νὰ διεξάγῃ ὄχι πλέον τὸν συνήθη διμέτωπον ἀλλὰ τριμέτωπον πόλεμον, ὅστις συνετέλεσεν εἰς μεγάλην ἐξάντλησιν αὐτοῦ.

Οἱ συνεχεῖς καὶ φοβεροὶ πόλεμοι τοῦ Βυζαντίου ἐγίνοντο μὲν εἰς παλαιότεραν ἐποχὴν καὶ μὲ μισθοφόρους, ἀλλὰ καὶ μὲ ἰθαγενεῖς ἑλληνικοὺς πληθυσμούς, οἵτινες διὰ τοῦτο ἀλλὰ καὶ ἐξ αἰτίας τῶν συνεχῶν ἐπιδρομῶν ἐξηντλήθησαν.

Αἱ ἀντιθέσεις μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, πρὸ πάντων ἕνεκα τοῦ σχίσματος, ἐγίναν ὀξύτεραι μετὰ τὰς σταυροφορίας καὶ συνετέλεσαν εἰς τὴν κατάληψιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων τὸ 1204. Καὶ κατῶρθωσε μὲν ὁ Ἑλληνισμὸς νὰ ἀνακτήσῃ τὴν Πόλιν τὸ 1261, ἀλλὰ δὲν κατῶρθωσε νὰ ἐνώσῃ τὰ διασπαθέντα τμήματα, τὸ Κράτος τῆς Τραπεζοῦντος, τὸ Κράτος τῆς Ἡπείρου καὶ τὰ καταληφθέντα ὑπὸ Βενετῶν νησιά.

Τὸ 1204 προητοίμασε τὸ 1453. Τὸ Βυζάντιον, μετὰ τὰς καταστροφὰς καὶ τὴν διάσπασιν ποὺ ὑπέστη τὸ 1204, δὲν ἔχει πλέον τὰς παλαιὰς δυνάμεις, δὲν δύναται νὰ ἀντιστῇ οὔτε κατὰ τῶν νέων ἐξ Ἀσίας τουρκικῶν φυλῶν, τῶν Ὀθωμανῶν καὶ Τουρκομάνων, οὔτε κατὰ τῶν Σέρβων ποὺ προχωροῦν τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα πρὸς τὴν Θράκην. Τὸ Βυζάντιον βαθμηδὸν μαραίνεται καὶ πίπτει. Καὶ κατῶρθωσε μὲν νὰ ἀντι-

στῆ εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τοῦ Βαγιαζήτ (1496) καὶ ὑπὸ τοῦ Μουράτ (1422), ἀλλὰ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀντισητῆ καὶ εἰς τὸν φοβερώτερον τῶν σουλτάνων, τὸν Μεχμέτ Β', ὁ ὁποῖος μά-
λιστα ἔχει εἰς τὴν διάθεσίν του ἄφθονα τὰ νέα πολεμικὰ μέσα, τὰ τη-
λεβόλα.

Τὸ Βυζαντινὸν Κράτος ἀποτελεῖται τώρα σχεδὸν μόνον ἀπὸ τὴν
Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐπομένως δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀντισητῆ ἐπὶ πολὺ
εἰς τοὺς Τούρκους.

Εἶναι ἐν τούτοις ἄξιον παρατηρήσεως ὅτι καὶ κατὰ τὰ τελευταῖα
ἔτη τῆς ζωῆς του ὑπηρετήσε τὸν πολιτισμόν, ἔδωκε μεγάλας προσωπι-
κότητας, ἔδειξε τὸν γνώριμόν του ἠρωϊσμόν. Ὁ περίφημος ζωγράφος
Θεοφάνης εἶχε μεγάλην ἐπίδρασιν κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα
εἰς τὴν Ρωσσίαν, ζωγράφοι δὲ καὶ λόγιοι εἰργάσθησαν ἀποτελεσματικῶς
εἰς τὴν Ἰταλίαν. Μεγάλη εἶναι ἡ πνευματικὴ μορφή τοῦ **Δημητρίου**
Κυδώνη, ἡ ἠθικὴ καὶ πολιτικὴ μορφή τοῦ αὐτοκράτορος **Μανουὴλ Πα-**
λαιολόγου καὶ ἄλλων. Ἡ ἀνήσυχος καὶ ὀλίγον ἐπαναστατικὴ μορφή
τοῦ **Πλήθωνος** ἐπιδιώκει μεταρρυθμίσεις ἀπραγματοποιήτους μὲν, ἀλλὰ
συντελοῦσας εἰς ἐνίσχυσιν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος.

Ἐπιπλέον προσφέρει καὶ ἡ ἔνδοξος πτώσις, ὁ ἠρωϊκὸς θάνατος
τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου **Κωνσταντίνου Παλαιο-**
λόγου, διότι ἔδωκεν ἐλπίδας εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος καὶ τοὺς Χριστια-
νοὺς τῆς Ἀνατολῆς περὶ τῆς ἐπιβιώσεως καὶ ἀναστάσεώς των.

Ἄλλ' ἄς ἔλθωμεν εἰς τὴν σύντομον ἐξιστόρησιν τῶν τελευταίων
στιγμῶν τοῦ Βυζαντίου, ἀφοῦ εἶδομεν ὅτι οἱ χιλιετῆς ἀγῶνες του μοι-
ραίως ἔφεραν τὴν ἐξάντλησιν καὶ τὴν πτώσιν. Ἡ τύχη ἔφερον ἀντιμέτω-
πον τὸν ἠρωϊκὸν Κωνσταντῖνον πρὸς τὸν μεγαλύτερον ἴσως Τούρκον
κατακτητὴν, τὸν Μεχμέτ. Οὗτος ἦτο υἱὸς Χριστιανῆς μητρός, ἀκαθέκτου
ζωτικότητος, βιολογικὸν τέρας. Κατέλαβε τὴν ἀρχὴν εἰς ἡλικίαν 21 ἐτῶν,
ἀλλ' εἶχεν ἤδη ἔτοιμον πρόγραμμα κατακτήσεων, ἐσκέπτετο νύκτα καὶ
ἡμέραν πῶς θὰ πάρῃ τὴν Πόλιν, πῶς θὰ συνεχίσῃ ἔπειτα τὰς κατακτή-
σεις του. Ἐζήτηει πληροφορίας περὶ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, τοῦ Καί-
σαρος καὶ ἄλλων κατακτητῶν καὶ ἠθέλε νὰ τοὺς ὑπερβάλῃ. Αἱ σφαγαί,
αἱ αἰχμαλωσίαι, οἱ ἐξοικισμοὶ ἀπέβλεπαν εἰς τὴν τρομοκράτησιν καὶ ὑπο-
δούλωσιν νέων πληθυσμῶν.

Τὸ πρόγραμμά του φαίνεται ἀπὸ τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντι-
νουπόλεως. Ἀφοῦ ἔκτισε τὸ περίφημον φρούριον Ρούμελη-Χισσάρ εἰς

τὴν εὐρωπαϊκὴν ἀκτὴν τοῦ Βοσπόρου, ἀντικρὺ τοῦ Ἀνατόλ-Χισσάρ τοῦ κτισθέντος ὑπὸ τοῦ Βαγιαζήτ Α΄, ἐρήμωσε τὰ προάστεια τῆς Κωνσταντινουπόλεως διὰ νὰ ἐμπνεύσῃ τὸν τρόμον, διὰ νὰ στερήσῃ τοὺς πολιορκουμένους τροφίμων, διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐπικοινωνίαν τῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν.

Ἡ θέσις τῶν πολιορκουμένων εἶναι τραγικὴ. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰωάννου Η΄ Παλαιολόγου ἐκλήθη ὁ Κωνσταντῖνος ὡς αὐτοκράτωρ κατὰ σύμφωνον ἀπαίτησιν ὅλων τῶν πρωτευόντων παραγόντων τοῦ Βυζαντίου. Ἡ δύσκολος κατάστασις ἐπέβαλε τὸν Κωνσταντῖνον.

Οὗτος ἐνωρὶς ἤρχισε τὰς προσπάθειάς του πρὸς σωτηρίαν τῆς Πόλεως, αἱ ὁποῖαι δὲν ἔμελλαν νὰ φέρουν ἀποτέλεσμα, μεγάλο τοῦλάχιστον. Ἐζήτησε νὰ ἐπικοινωνήσῃ μὲ τὴν Δύσιν ἵσως εὐρὴ μεγαλύτεραν βοήθειαν. Τὴν 12ην Δεκεμβρίου 1452 ἔγινε κοινὴ λειτουργία ὀρθοδόξων καὶ Λατίνων εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας. Ἦθελε προφανῶς ὁ Κωνσταντῖνος καὶ τὴν κοινὴν γνώμην νὰ βολιδοσκοπήσῃ καὶ τὸν πάπαν νὰ εὐχαριστήσῃ διὰ νὰ ἔχῃ μεγαλύτεραν τὴν συνδρομὴν του. Καὶ ὁ μὲν πάπας, οἱ Γενοᾶται καὶ Βενετοὶ ἔστειλαν βοήθειαν ὑπὲρ τὰς δύο χιλιάδας ἄνδρας, ἔμελλε δὲ νὰ ἔλθῃ καὶ στόλος παπικός. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὅμως ἐπροκάλεσε μεγάλην ἀντίδρασιν ἡ ἐνωτικὴ, ἡ κοινὴ λειτουργία ὀρθοδόξων καὶ καθολικῶν. Αὐτὴν τὴν ἀντίδρασιν προκαλεῖ προσωπικότης μεγάλου κύρους, ὁ Γεώργιος Σχολάριος, ὁ ἔπειτα πατριάρχης Γεννάδιος. Οὗτος ἐφαίνετο μᾶλλον ὀπαδὸς τῆς ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν εἰς τὴν σύνοδον τῆς Φλωρεντίας τὸ 1439. Ἐκτοτε ὅμως βαθμηδὸν ἔγινεν ἀνθηνωτικὸς, ὅπως καὶ πολλοὶ ἄλλοι, διότι δὲν ἐπίστευαν πλέον ὅτι ἡ Δύσις ἤμπορεῖ νὰ σώσῃ τὴν Πόλιν καὶ ἤρχισαν νὰ σκέπτονται μὴπως εἶναι δυνατὴ προσέγγισις πρὸς τοὺς Τούρκους. Αὐτὸ πρέπει νὰ δεχθῶμεν περὶ τοῦ Γενναδίου, ὅστις, ἂν καὶ πρότερον ἀπέναντι τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ἀπέναντι ἀκόμη τοῦ πρωθυπουργοῦ Λουκά Νοταρᾶ ἐφαίνετο πολὺ εὐλαβῆς, μετὰ τὴν λειτουργίαν τῆς δωδεκάτης Δεκεμβρίου 1452 ἀντιδρᾶ, διδάσκει κατὰ τῆς ἐνώσεως καὶ θέτει εἰς κυκλοφορίαν σημειώματα, φύλλα ἀνθηνωτικά. Καὶ ὅλα ταῦτα καθ' ἣν στιγμὴν ἔρχονται καθολικοὶ εἰς βοήθειαν καὶ ἀναμένονται ἄλλοι. Τίποτε δὲν λογαριάζει ὁ Γεννάδιος, δὲν προσέχει τὴν ἐπιφυλακτικότητά τοῦ Κωνσταντίνου, τὸν ὁποῖον φέρει εἰς δύσκολον θέσιν ἀπέναντι τῶν καθολικῶν τῶν ἐρχομένων νὰ βοηθήσουν.

Ἐγράφῃ ὑπὸ τοῦ Δούκα ὅτι καὶ ὁ Λουκάς Νοταρᾶς, ὁ πρωθυπουρ-

γός, ἐξεφράσθη κατὰ τῆς ἐνώσεως καὶ εἶπεν ὅτι εἶναι καλύτερα νὰ ἰδοῦμεν σαρίκι εἰς τὴν Πόλιν παρὰ καλύπτραν λατινικήν. Ἄλλ' αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐλέγχθῃ ἀπὸ ἓνα πολιτικὸν διαπρεπῆ, ὅπως ἦτο ὁ Λουκάς Νοταρᾶς. Κανεὶς ἄλλος δὲν ἀναφέρει τοὺς λόγους τούτους, τὸ ἀντίθετον δὲ μαρτυροῦν τὰ ἔργα τοῦ πρωθυπουργοῦ· ἐπολέμησε γενναίως, ὅταν δ' εἰσῆλθεν ὁ Μεχμέτ εἰς τὴν Πόλιν ἐμαρτύρησε καὶ αὐτὸς καὶ τὰ παιδιὰ του. Ἄν εἶχεν ἐκφρασθῆ ὑπὲρ τῶν Τούρκων, βεβαίως δὲν θὰ κατεδικάζετο ὑπὸ τοῦ Μεχμέτ εἰς θάνατον.

Δὲν δυνάμεθα λοιπὸν νὰ δεχθῶμεν τὸν Λουκᾶν Νοταρᾶν ὁπαδὸν τῆς προσεγγίσεως πρὸς τοὺς Τούρκους, ἐνῶ δεχόμεθα τὸν Γεννάδιον. Δι' αὐτὸ ὁ μὲν Λουκάς Νοταρᾶς ἐμαρτύρησε γενναίως, ἐνῶ ὁ Γεννάδιος μετὰ τὴν ἄλωσιν ἔγινε μετὰ τιμῶν πατριάρχης, ἀντημεῖφθη ὑπὸ τοῦ σουλτάνου διὰ τὴν ἐπίκαιρον ἀνθροπικὴν του πολιτικὴν.

Αἱ ἰδεολογικαὶ ἀντιθέσεις πολλῶν Ἑλλήνων κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἀλώσεως ἐξ αἰτίας τῶν ζητημάτων τῆς ἐνώσεως δὲν φαίνεται ὅτι ἔβλαψαν τὴν ἄμυναν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐκυριάρχησεν ἡ ἥρωϊκὴ μορφή τοῦ Κωνσταντίνου καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς πολιορκίας, ἡ ὁποία ἤρχισε τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Ἀπριλίου 1453, τέσσαρας μόνις μῆνας μετὰ τὴν κοινὴν λειτουργίαν τῆς 12ης Δεκεμβρίου 1452, ὅτε ἐξεδηλώθη ἡ σφοδρὰ ἀντίδρασις τοῦ Γενναδίου. Ὅτι ἡ ἄμυνα ὑπὸ τὴν ἐμπνευσμένην καὶ ἥρωϊκὴν μορφήν τοῦ Κωνσταντίνου ὑπῆρξε γενναία δεικνύουν τὰ πράγματα: Ἐχρειάσθη πενήκοντα δύο ἡμέρας ὁ Μεχμέτ μὲ ἑκατοντάδας χιλιάδας στρατοῦ καὶ μὲ τὰ νέα πολεμικὰ μέσα (πυροβόλα) νὰ καταλάβῃ τὴν Πόλιν, ἡ ὁποία εἶχε μόνις ὀκτῶ χιλιάδας ὑπερασπιστάς, πέντε χιλιάδας ἔλληνας καὶ τρεῖς περίπου χιλιάδας ξένους, Βενετοὺς, Γενοάτας καὶ ἄλλους. Καὶ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι χωρὶς τὰ πυροβόλα οὔτε ὁ Μεχμέτ θὰ κατελάμβανε τὴν Πόλιν. Ἄλλ' ἄς ἴδωμεν τὰ τῆς πολιορκίας καὶ ἀλώσεως.

Ὁ Μεχμέτ παρέταξε τὸν πολυάριθμον στρατὸν του ἀντικρὺ τῶν χερσαίων τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅπως καὶ τὸ πυροβολικὸν του. Ὁ ἴδιος ὁ Μεχμέτ εἶχε τὸ στρατηγεῖον του ἀντικρὺ τῆς πύλης τοῦ ἁγίου Ρωμανοῦ, τὴν ὁποίαν ὑπερήσπιζεν ὁ Κωνσταντίνος. Τὰ πρὸς τὴν Προποντιδα καὶ Κεράτιον κόλπον τείχη δὲν ἐχρειάζοντο κατ' ἀρχὰς πολλοὺς ὑπερασπιστάς, ἂν καὶ ἦσαν ἀσθενέστερα, ἀπλᾶ τείχη, ὄχι διπλᾶ ὅπως τὰ χερσαῖα. Ἡ κυρία λοιπὸν ἐπίθεσις τῶν Τούρκων ἔγινε πρὸς τὰ χερσαῖα τείχη. Μὲ τὸ πυροβολικὸν προσεπάθει ὁ Μεχμέτ νὰ ἀνοίξῃ

ρήγματα εἰς τὸ τεῖχος, τὰ ὁποῖα ὅμως οἱ πολιορκούμενοι ταχέως ἔφραζαν μὲ λίθους, σάκκους χώματος κλπ. Τὴν ἐργασίαν αὐτὴν ἤμποροῦσαν νὰ κάμουν καὶ γέροντες καὶ νέοι μικροτέρας ἡλικίας, ἴσως καὶ γυναῖκες ἀκόμη. Μὲ πολὺν κόπον κατάρθωσεν ὁ Μεχμέτ νὰ γεμίση τὴν ἐξωτερικὴν τάφρον τῶν διπλῶν τειχῶν μὲ χῶμα καὶ πέτρες ἀλλ' ὄχι καὶ νὰ ὑπερβῆ αὐτά, οὔτε μὲ πύργους πολιορκητικoὺς οὔτε μὲ κλίμακας. Ἐδοκίμασε καὶ τὸ ἀποτελεσματικὸν παλαιότερον σύστημα τῶν ὑπονόμων, ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἀπέτυχεν. Οἱ πολιορκούμενοι παρηκολούθουν καὶ κατέστρεφαν τὰς ὑπονόμους.

Ἐν τῷ μεταξὺ συνέβησαν μεταβολαὶ εἰς τὴν θάλασσαν. Ὁ Μεχμέτ ἤξευρε ὅτι διὰ τὴν ἄλωσιν θὰ ἐχρειάζετο καὶ στόλον καὶ παρεσκεύασεν ἑκατοντάδας πλοίων, τὰ ὁποῖα ἔταξε ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν Βουλγάρου ἀρνησιθρήσκου, τοῦ Σουλεϊμάν Μπαλτόγλου. Στόλος ὅμως δὲν παρασκευάζεται ἀπὸ μιᾶς ἡμέρας εἰς ἄλλην. Δι' αὐτὸ τέσσαρα πλοῖα χριστιανικά, τὰ ὁποῖα ἔφερναν τρόφιμα εἰς τοὺς πολιορκουμένους, βοηθούμενα καὶ ὑπὸ μικροῦ στολίσκου τοῦ Κωνσταντίνου, κατάρθωσαν νὰ διασπᾶσουν τὸν στόλον τοῦ Μπαλτόγλου καὶ νὰ εἰσέλθουν εἰς τὸν Κεράτιον κόλπον. Ὁ Μπαλτόγλος ἐπληγώθη κατὰ τὴν σύγκρουσιν, ἀλλ' αὐτὸ δὲν τὸν ἀπήλλαξε ραβδισμῶν πολλῶν καὶ ἀντικαταστάσεώς του.

Ἄλλ' ἐνῶ ὁ σουλτάνος εὐρίσκετο εἰς δύσκολον θέσιν, τοῦ ὑπεβλήθη ἓνα εὐφυές καὶ τολμηρὸν σχέδιον, πιθανῶς ὑπὸ τῶν Γενοατῶν τοῦ Γαλατᾶ, νὰ μεταφέρῃ δηλ. πλοῖά του διὰ ξηρᾶς εἰς τὸν Κεράτιον κόλπον. Ὁ Μεχμέτ ἐξετέλεσε ταχέως τὸ σχέδιον τοῦτο καὶ μετέφερε ἀπὸ τὸ Διπλοκίονιον τοῦ Βοσπόρου (Μπεςήκ - τὰς) εἰς τὸν Κεράτιον κόλπον ἑβδομήκοντα πλοῖα ἐπὶ σανίδων ἀλειμμένων μὲ λίπη.

Ἐκπληκτοὶ καὶ ἀνήσυχοι παρετήρησαν μίαν πρῶϊαν οἱ πολιορκούμενοι τὸν τουρκικὸν στόλον εἰς τὸν Κεράτιον κόλπον. Ἐπρεπε τώρα νὰ φυλάττουν αὐστηρότερον καὶ τὰ πρὸς τὸν Κεράτιον τεῖχη, νὰ μεταφέρουν φρουροὺς ἀπὸ τὰ χερσαῖα τεῖχη καὶ νὰ ἀραιώσουν τὸν ἐκεῖ στρατόν. Ἐδοκίμασαν νὰ καύσουν τὸν τουρκικὸν στόλον κατὰ σχέδιον τοῦ βενετοῦ Ἰακώβου Κόκκου, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθησαν, διότι πιθανώτατα οἱ Γενοαῖται τοῦ Γαλατᾶ πληροφορηθέντες τὸ πρᾶγμα κατέστησαν προσεκτικὸν τὸν Μεχμέτ. Ἡ καταβίβασις τοῦ τουρκικοῦ στόλου εἰς τὸν Κεράτιον κόλπον ἔδωκεν νέον θάρρος εἰς τοὺς Τούρκους, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ βλάβῃ ἀποτελεσματικῶς τὰ πρὸς τὸν Κεράτιον τεῖχη. Πάντως ὅμως ἐνέπνεεν ἀνησυχίας εἰς τοὺς πολιορκουμένους. Αἱ ἀνησυχίαι ὅμως αὐταὶ δὲν ἐνέ-

πνευσαν ποτὲ εἰς τοὺς πολιορκουμένους τὴν ἰδέαν ὑποχωρήσεως, ὑποταγῆς. Καὶ ὅταν ὁ Μεχμέτ ἐβολιδοσκοπήσεν, ἂν δύνатаι ὁ Κωνσταντῖνος νὰ συνθηκολογήσῃ ὑπὸ ὠρισμένους ὄρους, ἔλαβε τὴν ἀπάντησιν ὅτι οἱ πολιορκούμενοι εἶναι ἔτοιμοι νὰ ἀποθάνουν ὑπὲρ τῆς Πόλεως. Αἱ δυσκολαὶ αἱ πολεμικαὶ θὰ ἠνάγκαζαν ἄλλον σουλτάνον νὰ διαλύσῃ τὴν πολιορκίαν, ἀλλὰ τὸν Μεχμέτ καμμία ἀποτυχία ἢ δυσκολία δὲν τὸν ἀπεθάρρυνε. Καὶ ὅταν ὁ μέγας βεζίρης *Χαλήλ - πασᾶς*, ὁπαδὸς πιθανῶς τῆς πολιτικῆς προσεγγίσεώς τινος Χριστιανῶν καὶ Τούρκων, ἐπεδίωξε νὰ ἐπηρεάσῃ τὸν Μεχμέτ καὶ τὸν πείσῃ νὰ διαλύσῃ τὴν πολιορκίαν, ἐπροκάλεσε μόνον τὴν ὀργὴν του, ἴσως δὲ δι' αὐτὸ ταχέως μετὰ τὴν ἄλωσιν ἐθανάτωσεν οὗτος τὸν πρωθυπουργόν του, παλαιὸν πατρικὸν φίλον καὶ πολῦπειρον σύμβουλον.

Καὶ οἱ δυὸ ἀντίπαλοι λοιπὸν πολεμοῦν μὲ πείσμα καὶ γενναιότητα. "Ὅπως εἶπαμεν, χωρὶς τὸ πυροβολικόν του δὲν θὰ κατελάμβανε τὴν Πόλιν ὁ Μεχμέτ. Πράγματι μόνον ὅταν τὰ μεγάλα του πυροβόλα ἤνοιξαν μεγάλα ρήγματα εἰς τὰ χερσαῖα τείχη, κατέστη δυνατὴ ἡ ἄλωσις. Κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας ἐπληρώθη καὶ ἓνας γενναῖος Γενοάτης ἀρχηγός, ὁ *Δόγγος Ἰουστινιάνης*, ὁ ὁποῖος ἀμέσως ἐπεδίωξε καὶ κατάρθωσε νὰ φύγῃ εἰς Χίον, ὅπου ἀπέθανε. Καὶ ἡ φυγὴ τοῦ Ἰουστινιάνη ἐπροκάλεσε κάποιαν ἀνησυχίαν.

"Ὅπως εἶπαμεν τὸ πυροβολικὸν ἐπέφερε τὴν ἄλωσιν· τὰ μεγάλα ρήγματα τῶν τειχῶν ἔπεισαν τὸν Μεχμέτ νὰ ἐνεργήσῃ τρεῖς μεγάλας ἐπιθέσεις κατὰ τὴν νύκτα τῆς 28 πρὸς τὴν 29ῃ Μαΐου, μὲ ὅλα τὰ ἀναγκαῖα μέσα, κλίμακας κλπ. Κατὰ τὴν τρίτην ἐπίθεσιν οἱ Γενίτσαροι εἰσῆλθαν εἰς τὴν Πόλιν. Λέγεται ὅτι ἔμεινεν ἀνοικτὴ καὶ μία μικρὴ πόρτα, πλησίον τῆς πύλης τοῦ ἁγίου Ρωμανοῦ καὶ ὑπετέθη ὅτι τοῦτο δεικνύει προδοτικὴν ἐνέργειαν τῶν ἀνθροπικῶν. Αὐτὸ εἶναι φανταστικὴ ὑπόθεσις πού δὲν στηρίζεται εἰς ἀσφαλῆ στοιχεῖα!" Ἄν δὲν εἰσῆρχοντο οἱ Γενίτσαροι διὰ τῶν ρηγμάτων εἰς τὴν Πόλιν, ἡ ἀνοικτὴ πόρτα δὲν ἠδύνατο νὰ ὠφελήσῃ. Ἐὰν ἔσκοτώνοντο εὐκόλως ὅσοι θὰ εἰσῆρχοντο δι' αὐτῆς.

Κατὰ τὴν εἴσοδον τῶν Γενιτσάρων ἔγινε φοβερὰ σύγκρουσις παρὰ τὴν πύλην τοῦ ἁγίου Ρωμανοῦ. Ἐκεῖ πολεμῶν γενναίως ἐφονεύθη ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὄλοι οἱ περὶ αὐτόν. Δὲν ἐσώθη κανεὶς διὰ νὰ μᾶς εἶπῃ, πῶς ἐφονεύθη καὶ ποῦ ἐτάφη, ἂν ἐτάφη. Ὁ σουλτάνος ἐζήτησε νὰ πληροφορηθῇ καὶ τοῦ ἔφεραν τὴν κεφαλὴν τοῦ Κωνσταντίνου, τὴν ὁποῖαν ἀνεγνώρισαν μεταξὺ τῶν νεκρῶν ἀπὸ τὰς ἐρυθρὰς περικνημίδας πού ἐφό-

ρει. Τοιουτοτρόπως, μετὰ ὑπερχιλιετῆ βίον, ἐκυριεύθη ἡ Πόλις, μόνον ὅταν εὐρέθη τὸ τηλεβόλον καὶ ὁ μεγαλύτερος σουλτάνος τῶν Τούρκων, ὁ Μεχμέτ ὁ Δεύτερος. Τὸ τέλος ὅμως τῆς Πόλεως ὑπῆρξεν ἄξιον τοῦ παρελθόντος, ἀνέδειξεν ἕνα εὐγενῆ ἥρωα, τοῦ ὁποίου ὁ ἔνδοξος θάνατος ἐδημιούργησεν ἔθνικὰς αἰσιοδόξους παραδόσεις καὶ ἐλπίδας ὅτι «πάλι με χρόνους, με καιροὺς» θὰ ἐλευθερωθῆ ἡ Πόλις.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπέστη μεταβολὴν ἡ πολιτικὴ ἢ γενικὴ. Οἱ πάπαι προσπαθοῦν εἰλικρινῶς, ἀλλ' ἀποτυγχάνουν νὰ προκαλέσουν μεγάλην σταυροφορίαν κατὰ τῶν Τούρκων. Οἱ Ἕλληνες ποὺ ἤθελαν καὶ πρὸ τῆς ἀλώσεως προσέγγισιν πρὸς τοὺς Τούρκους ἐπιτυγχάνουν νὰ ἐκλέξουν πατριάρχην μὲ αὐτονομίαν τινὰ ὄχι μόνον θρησκευτικὴν, ἀλλὰ καὶ οἰκονομικὴν καὶ δικαστικὴν. Πολλοὶ Ἕλληνες τουρκεύουν, ἐκ τούτων δ' ὁ Μεχμέτ ἐξέλεγε καθ' ὄλην τὴν βασιλείαν τοὺς πρωθυπουργοὺς καὶ στρατηγοὺς του. Οἱ κυριώτατοι ἐκ τούτων εἶναι ὁ συγγενὴς τοῦ Ἄμοιρούτη ἀπαίσιος Μαχμούτ πασᾶς, οἱ ἀδελφοὶ Παλαιολόγοι Χὰς-Μυράτ καὶ Μεζίχ - πασᾶς, ὁ Ροῦμ-Μεχμέτ - πασᾶς καὶ ἄλλοι. Τὸ πρῶτον λοιπὸν ἀποτέλεσμα τῆς ἀλώσεως εἶναι ὅτι οἱ μὲν πάπαι ἐπηρεάζουν τὴν Εὐρώπην κατὰ τῶν Τούρκων, οἱ δὲ Ἕλληνες προσπαθοῦν νὰ ἐπιτύχουν ἐπιεικεστέραν πολιτικὴν τοῦ Μεχμέτ ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν. Ταχέως ὅμως ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Μεχμέτ ἀρχίζει ἡ ἀντίδρασις. Οἱ Ἕλληνες ζητοῦν νὰ συνεργασθοῦν μὲ ἄλλους Χριστιανούς, Βενετούς καὶ ἄλλους κατ' αὐτῶν. Τὸ παράδειγμα τοῦ Κωνσταντίνου ἐμπνέει ὄλους τοὺς μαχητάς, τοὺς ὑπερασπιστάς τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἐπὶ τέλος οδηγεῖ μετὰ αἰῶνας καὶ θυσίας ὑπερανθρώπους εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος.